

Якубова Тетяна,
к.і.н., науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, (м.Київ)

Дослідники історії бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії.

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі - ІК НБУВ) зберігаються книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії, які складають окрему колекцію. Частина видань зазначеної бібліотеки знаходиться у спеціалізованих фондах літератури французькою та польською мовами відміченого відділу ІК НБУВ. Значна кількість теологічної літератури з цієї колекції зберігається окремим масивом. Бібліотеці Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії присвячені наукові праці відомих книгознавців, а саме Е. Хвалевіка, С.М. Міщука, І.О. Ціборовської-Римарович, які дозволяють простежити процес формування бібліотечного фонду, окреслити книгознавчий матеріал для вивчення та атрибуції книжкових пам'яток та книжкових знаків з фондів семінарської бібліотеки.

Семінарію в Житомирі заснував у 1757 р. краківський єпископ, князь Каетан-Ігнатій Солтис (раніше київський єпископ) [1, с.1]. Протягом 1798–1842 р.р. вона належала білому духовенству. Будівля семінарії зберіглася з лівої сторони від костьолу св. Софії в Житомирі [2, с.1]. Вирішення питання заснування семінарії пов'язане з особою папи Бенедикта XIV. Він у 1740 р. видав буллу «Ubi primum», в якій зобов'язав єпископів заснувати в своїй дієцезії власну семінарію, а в душпастирській проповіді зробити акцент на вихованні молодого кліру [3, с.3]. Новим етапом в житті семінарії став 1784 р., коли єпископ К. Цецішевський запросив трьох священників з громади св. Вікентія де Поль у Варшаві для педагогічної праці у семінарії. Він власним коштом також придбав для семінарії підручники, релігійну літературу та інше необхідне обладнання. Окрім цього, єпископ власноручно написав устав семінарії, який був затверджений 6 травня 1785 р. Саме цю дату можна вважати днем народження Житомирської семінарії. Першим регентом (ректором) семінарії став 25 річний о. Казимир Мечковський. У той час навчання в семінарії тривало 2 роки і передбачало вивчення Святого Писання, моральної та догматичної теології, історії Церкви та філософії. Кількість вихованців на той час становила 6 осіб. З часом в навчальний план впроваджені канонічне право, екзегеза Святого Писання, географія Палестини, загальна історія, гомілетика, іноземні мови та інші гуманітарні і точні науки [3, с.3]. У 1798 р. відбувся новий розподіл дієцезій – територіально-адміністративних одиниць римо-католицької церкви. Були створені шість нових, серед них – Луцько-Житомирська. Єпископом Луцько-Житомирської дієцезії залишався Каспер-Казимир Цецішевський (1798–

1828), який перейшов до Луцька після утворення нової дієцезії [4, с.26]. Однак його наступник єпископ Михайло Пивницький (1831–1845) свою резиденцію разом із консисторією і семінарією переніс до Житомира. У 1843 р., після ліквідації Луцької та Оликської семінарій, на теренах Луцько-Житомирської дієцезії залишалася діяти одна духовна семінарія у Житомирі. Відбулася часткова передача майна обох семінарій до Житомира та фактичне об'єднання семінарій з Житомирською [5, с.1-2].

Бібліотеку Луцько-Житомирської семінарії досліджував польський бібліограф Едвард Хвалевік (1873–1956). У другому томі книги, «Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory» він надав книгознавчу інформацію про склад бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. У цій книзі в статті «Żytomierz na Wołyniu» дослідник зазначив, що напередодні Першої світової війни бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії складалася з 20 тис. томів переважно стародрукованих видань. За тематикою превалювали матеріали з богослов'я та історії церкви [6, с.559]. Бібліотека семінарії в XIX ст. сформувалась із збірок різноманітних католицьких установ, які функціонували у Волинському краї в XVII – на початку XX ст. до закриття їх російським урядом. Зібрання католицької семінарії поповнювалося завдяки дарам церковних ієрархів, зокрема біскупа Луцько-Житомирського Каспара Боровського, житомирських каноніків, ксьондзів Невельського, Бринка [7, с.99].

Едвард Хвалевік – видатний польський бібліотекар, бібліофіл, історик книги, співзасновник Товариства польських бібліофілів (1921), (Towarzystwa Bibliofilów Polskich) та Товариства любителів екслібрисів (1924), (Towarzystwa Miłośników Exlibrisu). Е. Хвалевік був дослідником польських літературних колекцій у бібліотеках, архівах та музеях як Польщі так і за її кордонами. Він реєстрував та описував книгозбірні як установ, так і приватних осіб. Для цілей своїх досліджень він розробляв і використовував новаторські методи, такі як вивчення власницьких знаків, завдяки яким він міг з більшою точністю, ніж раніше, відновлювати історію книгозбірень, здійснювати атрибуцію книжкових пам'яток та книжкових знаків. Його документація та екслібрислогічні роботи стали взірцем та орієнтиром для багатьох пізніших досліджень інших книгознавців. Різноманітні методи дослідження застосовувались ним також і при вивченні історії та фонду бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії.

Український вчений С. М. Міщук досліджував історію бібліотек Луцько-Житомирської семінарії та Житомирського кафедрального собору та результати досліджень представив у монографії «Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, склад, наукове дослідження» (Київ, 2007). У книзі історик відмітив, що бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії

була досить значною за обсягом і важливою за складом та змістом. Книгознавча інформація в цій монографії представлена в розділі «Архів і бібліотека Луцько-Житомирської римсько-католицької духовної семінарії» [8,с.242].

Історик тривалий час працював з архівними документами, в яких містилася історична інформація щодо історії бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. В своїй монографії він представив матеріали з фондів Інституту рукопису НБУВ та фондів Державного архіву Житомирської області, Центрального державного історичного архіву у місті Києві. Сергій Миколайович Міщук – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ. У 2007-2014рр. – доцент, професор кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка. Він член наукової ради збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України», член редколегії збірника наукових праць «Українська біографістика», член Українського біографічного товариства. У 2003 році в НБУВ він захистив кандидатську дисертацію «Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900-1932): походження, склад, доля», в якій також розглянув питання надходження книг бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії до фондів Волинського краєзнавчого музею в Житомирі. У четвертому розділі «Склад та унікальні пам'ятки із зібрання бібліотеки ВКМ як джерела історико-культурного розвитку Волині у XVIII-XX ст» зазначеної дисертації, знаний книгознавець відмітив, що бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії (близько 20 000 книжок, переважно стародруків) у 1920-30-х роках зберігалась в бібліотеці Волинського краєзнавчого музею в Житомирі [9, с.13].

Книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії у фондах НБУВ досліджувала відома київська книгознавчиня І. О. Ціборовська-Римарович. У своїх статтях дослідниця визначила католицькі бібліотеки, книги з яких в різні часи потрапили до фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. У статті «Бібліотека Луцького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та шляхи надходження до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»[10, с.1-4] дослідниця відмітила книги бібліотеки Луцького монастиря у фондах бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. Вона зазначила, що подальшу долю книг Луцької монастирської бібліотеки у XIX ст. віддзеркалюють овальні штампи синього кольору бібліотеки Луцько-Житомирської дієцезіальної семінарії з написом латинською мовою «*Sigillum Bibliothecae Seminaris Luceor- Zytomiriensis*», якими відмічені титульні аркуші стародруків, і шифри семінарської бібліотеки. Розмір штампа: 4,6 x 3 см. Оформлення розстановочного шифру виглядає так: в лінійній рамці прямокутна наліпка (розмір: 3,4 x 3 см), на якій видрукувано латинською мовою слово «*Armar*» і №. Після цих двох елементів, які означають номер шафи і порядковий номер книжки в шафі, штамповано необхідні числа арабськими цифрами. Наліпка клеїлася на корінець книжки або на верхню

кришку оправи. Шифри стародруків проставлені «від руки» чорнилом на форзацах, де римськими цифрами позначено номер шафи і через дефіс арабськими цифрами – порядковий номер книжки у шафі.

У статті «Бібліотеки римо-католицьких монастирів Волині XVI–XVIII ст.: історична доля, роль у монастирській діяльності, сучасний стан фондів (за фондами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)» дослідниця відмічає книги з фондів бібліотек католицьких монастирів, які увійшли до складу фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії [11, с.1-14]. Книгознавча стаття «Бібліотека Берестецького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та стан дослідженості фонду» цієї ж дослідниці розповідає про долю книг з Берестецького монастиря, які потрапили до фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії [12, с.1-6]. Відмічена авторка, в статті «Агіографічна література у книгозбірнях католицьких монастирів Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії XVII–XIX ст.: репертуар видань та їх роль у формуванні духовності чернечих осередків» відзначає книги монастирських бібліотек, які потрапили до бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. Стародруки названих тринітарських (Луцького (1717/18–1850), Берестецького (1689–1832), Теофіпольського (1738–1832)) і реформаторських (Дедеркальського (1735–1889), Кременецького (40-ві рр. XVIII ст. – 1807 р.) монастирів нині зберігаються у складі книжкової колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії», куди вони надійшли після закриття монастирів у 1832 р. та 1887 р. [13, с.108-117].

В статті «Твори теолога-єзуїта Георгія Генделя (1657 – 1727) у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історико-книгознавча характеристика примірників» ця ж авторка надала історико-книгознавчий та джерелознавчий аналіз примірників видань праць відомого теолога-єзуїта Георгія Генделя, які зберігаються у фондах НБУВ [17, с.216-250]. Викладацька та адміністративна діяльність теолога певний час була тісно пов'язана з Україною. Переважна більшість його праць вийшла з-під верстатів друкарні Львівського єзуїтського колегіуму. Частина творів автора має на своїх сторінках автографи. У колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії» виявлено 9 одиниць зберігання, що є стародруками творів Георгія Генделя. Зазначена дослідниця в статті «Рукописні провенієнції та власницькі книжкові знаки як джерело до історії формування книжкового фонду бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму» зазначила, що після закриття Острозького єзуїтського колегіуму (1626/27 – 1773) частина книжок його бібліотеки в продовж років «відбилася від основного фонду» і потрапила до різних бібліотек, зокрема до фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. Дослідниця виявила у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ в колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії» одну книгу з фондів бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму. Ряд стародруків з бібліотеки Острозького

езуїтського колегіуму, які зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ позначено овальною печаткою бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії із написом: «*Sigillum Bibliotheca Seminarii Luceor-Zytomeriensis*» [18, с.73-92].

Відмічена знана книгознавчиня у статті «Стародруки з книгозбірні Кременецького монастиря отців реформатів як джерело до історії монастирської бібліотеки» відмітила, що до НБУВ стародруки бібліотеки Кременецького реформатського монастиря надійшли у складі фонду бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії, до якої потрапили у складі книгозбірні Дедеркальського монастиря отців реформатів, закритого у 1891 р. У складі семінарської бібліотеки книжки кременецьких отців реформатів надійшли до Волинського науково-дослідного музею у Житомирі. У 1932 р. книги з Житомира надійшли до Всенародної Бібліотеки України, тепер НБУВ [19, с.319-332]. Статті дослідниці свідчать про те, що книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії – це значний масив бібліотечних одиниць, які містять книжкові знаки, що надають додаткову інформацію для атрибуції бібліотеки та можуть стати основою для наукових книгознавчих досліджень.

Ірина Олегівна Ціборовська-Римарович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ. Вона перша розпочала дослідження книг з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії, які зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ та у відділі стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ. Питання історії бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії розглянуті нею у 8 наукових книгознавчих статтях.

Діяльність Луцько-Житомирської семінарії залишила значну кількість документів та книжкових пам'яток. У Державному архіві Житомирської області в реєстрі описів дорадянського періоду міститься Фонд 496 – «Луцько-Житомирська католицька семінарія. м. Житомир Волинської губернії», (Ф. 496, од. зб. 122, 1774–1916 pp.) [14, с.105]. Семінарія отримала назву відповідно назві Луцько-Житомирської дієцезії, головним містом якої був Житомир, оскільки тут знаходилась резиденція єпископа. У 1829 р. до програми навчання семінарії входили латинська мова, моральне та догматичне богослов'я, Святе Письмо, церковна історія, духовне право католицизму, духовне красномовство, церковний нотний спів. На книгах з бібліотеки семінарії в Житомирі, які зберігаються у фондах літератури французькою, польською мовами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ, зустрічаємо такі печатки: «*Bibliotheca Seminarii Luceorio-Zytomiriensis*», «*Bibliothecae Seminarii Luceor- Zytomiriensis Sigillum*», «*Bibliotheca Łucko-Żytomierskiego Seminarium*», «*Bibliothecae L. Z. Seminarii*», «*Pieczeń Łucko-Żytomierskiego Duchownego Seminarjum*». Книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії після революції 1917 р. надійшли до фондів Волинського краєзнавчого музею в Житомирі. За постановою Президії Укрнауки від

2 червня 1928 р. і Колегії Народного комісаріату освіти 1928 р. книжкові фонди Волинського музею було вирішено передати Всенародній бібліотеці України у Києві (ВБУ, тепер НБУВ). Передача фондів ВБУ закінчилася 9 жовтня 1932 р. [15, с.183-209]. Передачі колекційних фондів передувала майже річна діяльність працівників ВБУ П. М. Попова, М. В. Геппенера, О. Т. Дзбанівського та ін. [16, с.1]. Про перевезення книг з Волинського музею до Всенародної бібліотеки України інформація надається у документах з Архіву НБУВ. Архів НБУВ оп. 1. спр. 394.: «Протокол совещания от 15 июня 1932 года акты от 8 июля и 25 июля 1932 г. смета на перевозку книг, отчеты уполномоченных и переписка по передаче книг и рукописных материалов из фондов Каменец-Подольского и Житомирского Музеев библиотеке 7 апреля 1932 г. 29 декабря 1932 г. Звідомлення уповноваженого В. Б. У. О. Дзбанівського в справі перевезення книжкових фондів із Житомира до Києва й Харкова». У документах відмічається, що для Всенародної бібліотеки України з бібліотек музею було взято книг з католицьких бібліотек: семінарії, біскупської та капітула – 32.230, стародруків – 17.180. Були виявлені для перевезення в Київ книги з теології різними мовами – 3.980. Частина теологічної літератури з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії потрапила до фондів літератури французькою та польською мовами НБУВ.

Книгознавчі праці Е. Хвалевіка, С.М. Міщука, І.О. Ціборовської-Римарович щодо історії поповнення фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії, вивчення та атрибуції книжкових знаків з фондів цієї бібліотеки, залишаються важливими науковими напрацюваннями, що стали базовими інформаційними ресурсами, які визначили основні напрямки досліджень семінарської бібліотеки, що мають перспективи та потребують нових наукових розвідок.

Використані джерела:

1. История Житомира. - С.1. – URL: // vipsite-zhitomir.com.ua. (дата звернення 24.05.2021).
2. Дубман Б. Замковая площадь. - С.1. – URL: // www.proza.ru. (дата звернення 24.05.2021).
3. Вища Духовна Семінарія Пресвятого Серця Ісуса. - С.3 – URL: // <https://kzd.org.ua/vds-presvyatogo-sercya-isusa>. (дата звернення 24.05.2021).
4. Шостак І. В. Луцько-Житомирська римо-католицька дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Шостак І. В.; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2004. – 26 с.
5. Буравський О. Римо-католицькі семінарії на Волині в першій половині XIX ст. - С.1-2. – URL: // eprints.zu.edu.ua. (дата звернення 24.05.2021).

6. Chwalewik E. Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone / Edward Chwalewik – Kraków: KAW Krajowa Agencja Wydawnicza, 1991. – T.2.– N – Z. – 559 s.
7. Chwalewik E. Z moich wspomnień o zbieractwie / Oprac. Hanna Łaskarzewska i Martyna Figiel. – Warszawa: Wyd. Biblioteka Narodowa, 2006. – 99 s.
8. Міщук С. М. Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, склад, наукове дослідження / С.М. Міщук. – Київ, 2007. – 242 с.
9. Міщук С.М. Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900-1932): походження, склад, доля: автореф. дис. канд. іст. наук. 07.00.08./Міщук С.М.; Національна академія наук. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2003. – 13 с.
10. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Луцького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та шляхи надходження до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С.1-4. URL: // istvolyn.info.istvolen.info. (дата звернення 24.05.2021).
11. Ціборовська-Римарович І. О. Бібліотеки римо-католицьких монастирів Волині XVI–XVIII ст.: історична доля, роль у монастирській діяльності, сучасний стан фондів (за фондами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського). - С.1-14. – URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/142.pdf>/ (дата звернення 24.05.2021).
12. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Берестецького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та стан дослідженості фонду. - С.1-6. – URL: <http://www.medievalist.org.ua>. (дата звернення 24.05.2021).
13. Ціборовська-Римарович І. О. Агіографічна література у книгозбірнях католицьких монастирів Луцької / Луцько-Житомирської дієцезії XVII–XIX ст.: репертуар видань та їх роль у формуванні духовності чернечих осередків / І. О. Цібаровська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – К, 2015. – Вип. 19. – С. 108–117.
14. Ф. 496. Луцько-Житомирська католицька семінарія. м. Житомир Волинська губернія // Державний архів Житомирської області. Анотований реєстр описів. Фонди дорадянського періоду. – Житомир: Видавництво «Волинь», 2009. - С.105. URL: // www.archive.zt.ua (дата звернення 24.05.2021).
15. Ціборовська-Римарович І. Стародруки з бібліотек осередків Товариства Ісуса, що діяли на теренах Луцької дієцезії у XVI–XVIII ст., у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: особливості історичної долі, шляхи надходження, історико-культурне

значення / І. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – К, 2014. – Вип. 18. – С. 183–209.

16. Климчук Андрій. Волинський краєзнавчий музей у Житомирі (1900–1932). - С.1. –URL: // <http://www.novasich.org.ua>. (дата звернення 24.05.2021).

17. Ціборовська-Римарович І. Твори теолога-єзуїта Георгія Генгеля (1657-1727) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-книгознавча характеристика примірників / І. Ціборовська-Римарович // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип.24. – С. 216-250.

18. Ціборовська-Римарович І.О. Рукописні провенієнції та власницькі книжкові знаки як джерело до історії формування книжкового фонду бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму/ І.О. Ціборовська-Римарович // Острозька давнина. – Остріг, 2015.- Вип.4. – С.73-92.

19. Ціборовська – Римарович І.О. Стародруки з книгозбірні Кременецького монастиря отців реформатів як джерело до історії монастирської бібліотеки / І. Ціборовська-Римарович // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип.37. – С.319-332.